

ACC. N:R M. 16698: 1-8.

Landskap: Småland ..... Upptecknare: Elisabeth Lundin
Härad: S. Möre ..... Berättare: Hjalmar Persson
Socken: ~~Mörterp~~ Karlsrundera ..... Berättarens yrke: f.d. lantbrukare
Uppteckningsår: 1965 ..... Född år 1892 i Ugglebo, Påryd, Karlsrundera
m.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-8

LMF 73

Skriv endast på denna sida.

"(Nya tiden)"

ACC. N:R M.16698:/.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Den gård som Hjalmar Persson äger och odlar har gått i arv från far till son i flera generationer. Den lada som byggdes 1858 brukas fortfarande i så gott som oförändrat skick. Inte heller boningshuset, en "åttaknuting", har genomgått några större förändringar sedan det flyttades till sin nuvarande plats år 1858, då skiftet fick laga kraft. Tidigare bestod det av 1 $\frac{1}{2}$ vån., men ändrades vid flyttningen till 2 vån. med samma plan (ett rum på var sida om köket, på andra vån. en "köskammare" motsvarande köket) plus "tredjevind" överst.

Ena sidorummet användes som skräprum - "sådant finns i alla gamla bondhem". Det är, liksom alla andra rum, försett med eldstad, brukades förr som sovrum åt barnen under sommaren, och vid fester lades gästernas ytterkläder där. "De flesta gårdarna här är från 1830-40-50-talen och nästan likadana i stilen som denna. Husen är förstås större eller mindre. Senare, i slutet av 1800-talet, byggde man i stället i 1- eller 1 $\frac{1}{2}$ -plan.

Förr lade man spåntak på boningshusen, men senare användes mest tegel. Här i bygden köptes det från Skälby tegelbruk (Arby församl.) och senare också från Bruatorp (Söderåkra). Teglet på detta huset har legat i 70 år nu. På lador, däremot, har spåntak lagts ända fram till nu. Annars skedde modernisering av ladugårdarna 1900 och framåt i huvudsak.

En stor förändring i boningshusen var när järnspisen kom. Ströfall började förekomma i mitten av 1800-talet och sedan mer och mer.

I början av 1900-talet skulle alla gamla hemmagjorda möbler säljas och nya fabriksmöbler köpas. Det var en fix idé de fick för sig, att allt skulle vara nytt och fint, fastän det nya var mycket sämre.

ACC. N:R M. 16698:2.

" Här i bygden har aldrig varit någon klyfta mellan folk som till exempel i Skåne med sina herrgårdar. Karlslunda har alltid varit en småbrukarbygd med helt annan samhällsstruktur. Man hade ont om pengar och fick vara akt-sam och sparsam med det lilla man hade. Här har inte funnits något statar-system. Man hade drängar och pigor, som fick mat och logi plus en liten lön. Husbondefolk och tjänstefolk åt gemensamt. Det ryktades att vissa gårdar hade bra mathåll för tjänstefolket och andra sämre. Det berodde på 'husbondefolkets inställning till sin nästa' inte gårdens storlek eller rikedom. På logdans och andra nöjen var det ingen skillnad mellan husbondefolk och tjänstefolk, och inte i arbetet heller. Men det var skillnad mellan karlars och kvinnors arbeten. Förre kunde t. ex. inte en karl mjölka, det var nästan förnedrande. Numera, när mjölkningen är maskinell, är det nästan bara karlar som gör det.

"Den första handelsboden som fick någon större betydelse här var J.A. Fagerström. Det fanns affärer innan också, men Fagerström 'dominerade'. De tidigare var bara bondhandlar med litet pånaler i, och de förekom i varannan stuga. Fagerström flyttade nog in i bygden vid 1800-talets mitt, och affären försvann 1910. Handelsmannen var 'lite förmer än en vanlig bonde'. Det var nog en 'social degradering' att inte kunna betala handlaren. Pruta kunde man, men handlaren visste, vem som var en 'prut-måns' och begärde mer för en vara av honom än av andra.

Post och tidningar hämtades ofta hos handlaren, som själv hämtade dem på poststationen. Det drog kunder, och kunderna fick det bekvämare och behöv-

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

de inte passa posttider.

Byarna här är mycket små, och här finns bara bönder med små gårdar, inget herrskap.

Några bystämmor finns inte, och har inte funnits så länge jag vet. Man har gjort upp sinsemellan. De byhandlingar som funnits är skingrade på obekant sätt.

I början av 1900-talet slog sig 6-7 gårdar samman och bildade en tjuvförening. Ungefär samtidigt bildades också ~~en~~ tröskföreningar. Det finns fortfarande en tröskförening kvar, men den är mycket svag. Det finns även en privatperson som håller tjuv, men de flesta är anslutna till seminstationer sedan ett par år tillbaka. 1923 bildades en mejeriförening i Karlslunda. Den drev upp mjölkproduktionen, men nu är mejeriet nedlagt, och mjölkproduktionen i bygden har gått tillbaka eftersom gårdar läggs ned i stor skala.

Särskilt en bonde har gått i spetsen för förbättringar av boskapen. Det var Arbman, den styvaste jordbrukaren i bygden. Han hade gått på Aplarums skola. Han sålde sin gård 1909.

På 1800-talet's mitt började stora nyodlingar av myrmark och sjösänkningar. Det gav god avkastning och ett väldigt tillskott till försörjningen. De odlade myrmarkerna har nu sjunkit och det går inte att odla skog eller åker där, man kan bara bärga hö. Sträng växtföljd har här inte varit. Man har odlat havre, potatis, korn, och på mossarna råg. Sockerbetor har aldrig odlats i Karlslunda. Rotfruktodlingen kom sent och försvann tidigt.

ACC. N:R M. 16698: 4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

"Grönsaker har man bara haft litet i närheten av huset. Insåning till vall har mest förekommit i vårråg. Dikning har varit självklar så länge jag minns. Jordbruksförbättringar har kommit så småningom i sällskap med att folk köpt slättermaskiner, 1900-talets början, bättre hästräfsor och ångtröskor, också 1900-talets början. Alla bönder har varit ungefär samtidiga med införande av nyheter. Utställningar har inte betytt så mycket, men lantmannaskolor har många gått på.

"Vägarna har förbättrats väldigt på senare år. 1908 kom järnvägen Karlslunda-Ljungbyholm. Den lades ned 1961. Samtidigt som järnvägen kom upphörde gästgivargården i Påryd. Den hade förut tillhandahållit skjuts, d.v.s. en del bönder kring gästgivaregården körde mot betalning. Påryd har egentligen utvecklats till ett riktigt samhälle först när järnvägen drogs dit. Nu har det blivit ett typiskt industrisamhälle, dominerat av Sandgrens fabrik. Förr fanns bara ansatser till industrialisering.

Ordnad postgång har det inte blivit förrän under senare år. Förr gick man till Påryd och hämtade vad man skulle ha.

Hemslöjd har funnits i alla tider. Man har vävt tyger, shaletter o.s.v. och sålt. Men det upphörde, antagligen för att det var för lågt betalt. Nu vävs bara för nöjes skull. Möbler gjordes hemma. Korgtillverkning förekom mycket. Många bönder hade egen smedja och tillverkade liar och andra saker för eget bruk eller för att sälja. Det fanns till och med ett fåtal personer, som gjorde mynningsladdare och sålde i trakten. Rätt mycket av det man tillverkade

ACC. N:R M. 16698:5

hemma såldes på städernas torg och på marknader. Vid 1800-talets slut var det vanligt att folk körde till staden med stora lass näver eller kräftor och sålde. En del, som hade små brukningsdelar, försörjde sig så gott som helt på körslor. De körde för skogsägarna med timmer till hamnen i Kalmar eller någon annanstans. Järnvägen tog bort denna inkomstkälla, eftersom det blev billigare för skogsägarna med tågfrakt, och timret således bara skulle fraktas till stationen. Tjärbränning, med Kalmar som avsättningsort, förekom i stor skala. Brände gjorde man lite till mans, och man arbetade ihop, bönder och annat folk. Sista tjärbränningen gjordes 1910. Kolning har också förekommit här, speciellt under 1:a världskriget. Det var en del som sysslade med det. 2 garverier har det funnits i socknen, Sandgrens förfäder, men de är nedlagda sedan många år.

Emigratiönen har betytt mycket för denna trakten. En eller flera från nästan alla familjer har åkt till Amerika, ibland hela familjen. Den enda och drivande kraften var fattigdomen, och man hade ännu inte råd att satsa på industrin. De burgnare bondsönerna åkte först. Efter en tid i Amerika kunde de skicka biljett och pengar till någon som inte själv hade råd, och sedan ge denne ytterligare hjälp när han kommit över. Så kunde t.ex. en bondson emigrera och senare hjälpa gårdens dräng att också åka. Många åkte året innan de skulle mönstra. Då behövde de inte 'köpa en väst i Danmark', utan kunde få ut prästbevis och andra papper legalt, vilket inte gick under värnpliktsåret. 15 kronor kostade en 'väst', och den innehöll 'alla behövlige papper'. Det är inte så många som utnyttjat 'danska västen', men en

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

del som gjort rackartyg eller redan var inne i värnpliktsåret fick ta den ut-
vägen. Man tog ganska litet med sig till Amerika, några småsaker bara. Det
var 'en rätt stor hippa ibland' innan emigranterna for till Karlshamn, som
var utskeppningshamn för s.ö. Småland. Senare for man rätt mycket över Göte-
borg. Emigrationen var som störst i slutet av 1800-talet, och något in på
10-talet. Det blev bättre tillgång på arbeten för dem som stannade kvar i
Sverige, och man fick överhuvud taget bättre möjligheter. De i Amerika skic-
kade under årens lopp över mer dollar ^(till föräldrar och syskon) än man tror. Oriantligt mycket, 10
dollar eller så åt gången. Men emigranterna fick mycket få gåvor från
Sverige, och kontakten med släkten upprätthölls inte alltid. Några kom hem
igen, på besök eller för att stanna, och förde med sig en del vanor eller
ovanor. Från Amerika kom till exempel seden att bära massor med billiga ring-
ar på fingrarna, och det finns fortfarande en man här som gör det, eller att
ha lösa pengar i fickorna. Men det ansågs vara 'skryt och skrävel' att gå och
skramla med pengarna och på alla sätt visa att man hade dem.

Mat och dryck är ungefär densamma som förr. Men man äter mindre bröd nu än
förr. Tidigare utgjorde det huvuddelen av maten. 'De flesta bakar fortfaran-
de själva i spisugnan, men till och med på landsbygden bland bönderna finns
en del som inte gör det'. Hästen var avskydd sommat här för några år sedan
tills en bit in på 1900-talet. Det var förnedrande att äta hästkött eller
att slakta eller hjälpa till vid slakt. Rackare var avskydda. Nu spelar det
ingen roll om man äter hästkött. Förr skulle skolbarnen i Påryd varje höst ha
svampkalas i skolan. Det var i början av 1900-talet, inte nu.

"De stora bondkalasen har upphört, även om ströfall fortfarande förekommer. Ända in på 1900-talet fanns fortfarande stora kalas, där nära släkten fortsatte festa dagen efter den egentliga festdagen. Det förekom också en del arbetsgillen, t. ex. brytegillen, stora kalas med brännvin. Själv har jag varit med om sådana. Bjudningstiderna ändrades i och med att man började hålla till på hotel och caféer.

Arrangemangen kring åtminstone begravningar har ändrats en del under senare år. Förr bjöd man med biljetterna nu sätter man bara in en annons i tidningen. Förr hölls begravningar mest på söndagar, nu när som helst, och det var även sed att begravningen skulle ske före gudstjänsten, och att gästerna sedan gick i kyrkan. Dop hålls numera i kyrkan, medan det tidigare i större utsträckning skedde i hemmet. Ända till sekelskiftet var det allmänt med nattvard, och de som inte gick i kyrkan 'så var di ju betraktade som odjur'. Men kyrksamheten är fortfarande stor här. Om söndagarna skulle allting vara stilla och lugnt. Inget arbete förekom, 'man skulle vila till kropp och själ'. Det har ändrats under de sista årtiondena. Frireligiös verksamhet har inte spelat någon roll i Karlslunda. Här är stor högkyrklighet. Husförhören var en tid nedlagda men har tagits upp igen av kyrkoherde Svennebring. Församlingarna är indelade i rotar, och de flesta tar husförhör. Det börjar bli allt vanligare även i andra församlingar. Den enda tron på övernaturliga saker som förekommer här är 'religiös övertro'. Kvacksalvare och kloka gubbar hör 1800-talet till."

ACC. N:R M. 16698:8.

(Tillägg till sid.2)

"Nästan varje gård hade torpare som gjorde dagsverken. På denna gården fick torparna göra 6 mansdagsverken och 6 kvinnodagsverken för att få sommarbete till en ko.

En del torpare, och en del folk som bodde i jordkulor, gick till den rika Kalmarslätten för att bli statare. Där fick de i alla fall mat och bostad.

Torparna försvann helt 1918, och inga kontrakt ingicks på 1900-talet. Kontrakten var på 50 år."

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND